

Гринюк В. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

СПРОСТУВАННЯ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ПІДОЗРИ (ПЕРВИННОГО ОБВИНУВАННЯ) ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У статті досліджуються актуальні питання застосування чинного законодавства з питань реалізації одного із способів захисту – спростування стороною захисту підозри (первинного обвинувачення) у стадії досудового розслідування.

Ключові слова: підозра; обвинувачення; сторона обвинувачення; сторона захисту; доказування; спростування підозри (первинного обвинувачення).

В статье исследуются актуальные вопросы применения действующего законодательства по вопросам реализации одного из способов защиты – опровержение стороной защиты подозрения (первичного обвинения) на стадии досудебного расследования.

Ключевые слова: подозрение; обвинение; сторона обвинения; сторона защиты; доказывание; опровержение подозрения (первичного обвинения).

Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5, визначено судову реформу як першочергову, яка спрямована не тільки на реформування самої судової влади, а й на оновлення судочинства та суміжних правових інститутів з метою реалізації принципів верховенства права і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справ незалежним та неупередженим судом. У зв'язку з цим важливе значення мають питання реформування та належного функціонування адвокатури, діяльність якої спрямована на забезпечення права на захист у кримінальному про-

вадженні. Беззаперечно, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), на відміну від КПК України 1960 р., збільшив обсяг прав сторони захисту, які можуть бути нею використані для спростування підозри під час досудового розслідування, що не можливо здійснити без доказування. Саме процес доказування у кримінальному провадженні здійснюється з метою підтвердження або спростування винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. Однак на практиці, як свідчать результати опитування [1], виникає ряд теоретичних і практичних питань спростування винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення.

У зв'язку з цим важливим є визначення способів здійснення спростування підозри (первинного обвинувачення) під час досудового розслідування.

Дослідження зазначеної проблематики здійснювали такі вчені, як С. А. Альперт, Т. В. Варфоломеева, І. В. Гловюк, О. Ю. Костюченко, В. Т. Маляренко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, М. М. Погорецький, В. О. Попелюшко, О. Ю. Татаров, О. Г. Шилов, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська та інші.

Мета статті полягає у виділенні інституційного та процесуального механізмів спростування підозри (первинного обвинувачення) стороною захисту під час досудового розслідування, встановлення їх проблемних аспектів.

Закріплена в ч. 3 ст. 22 КПК засада змагальності сторін вимагає чіткої побудови кримінального процесу з урахуванням розподілу таких основних процесуальних функцій: правосуддя, обвинувачення та захисту. Слід погодитися з І. В. Гловюк, що захист в юридичній літературі розглядається в широкому та вузькому значенні [2, с. 423]. У вузькому значенні захист трактується саме як кримінально-процесуальна функція. Під функцією захисту розуміють здійснюваний у відповідності із законом та виражений у формі правових відносин вид діяльності, виконуваний суб'єктами захисту, спрямований на повне або часткове спростування обвинувачення, реабілітацію невинного, пом'якшення відповідальності винного, охорону прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого і надання їм необхідної кваліфікованої правової допомоги [3, с. 68]. Таким чином, однією з форм реалізації функції захисту у кримінальному провадженні є спростування обвинувачення (підозри).

Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК, під обвинуваченням слід розуміти твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, вису-

нуте в установленому процесуальному порядку. Обвинувачення саме по собі не з'являється, а є результатом досудового розслідування у кримінальному провадженні. Формулюванню обвинувачення в обвинувальному акті передують підготовка до обвинувачення та висунення обвинувачення у формі підозри (первинне обвинувачення). В обвинувальному акті на досудовому розслідуванні остаточно формулюється обвинувачення і висловлюється впевненість сторони обвинувачення у формі твердження про винуватість конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення. Очевидно, що вести мову про спростування тільки самого обвинувачення, виходячи з його нормативного розуміння (ч. 4 ст. 110 КПК) під час досудового розслідування не варто, оскільки обвинувальний акт направляється до суду і питання про спростування обвинувачення буде розглядатись під час судового провадження. На нашу думку, під час досудового розслідування можливе спростування лише підозри (первинного обвинувачення), яке здійснюється стороною захисту, перелік учасників якої передбачено в п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК.

Як справедливо зазначає Л. М. Лобойко, до змісту функції захисту відноситься: заперечення по суті підозри й обвинувачення загалом, або їх окремих пунктів; заперечення кваліфікації кримінального правопорушення; надання іншого тлумачення дій підзахисного, не заперечуючи обвинувачення; звернення уваги на обставини, що пом'якшують вину; наполягання на недостатності доказів, яким обґрунтовується обвинувачення [4, с. 14]. Саме це дозволяє в залежності від обсягу спростування самого обвинувачення виокремити повне та часткове спростування підозри (первинного обвинувачення).

Діяльність сторони захисту може бути спрямована на заперечення прийняття як підсумкового так і проміжного процесуального рішення. Після повідомлення про підозру, з урахуванням під-

твердження або спростування доводів суб'єктів сторони захисту ще раз перевіряється обґрунтованість обвинувальних доказів і визначається остаточне обвинувачення в обвинувальному акті. Заключним етапом діяльності на стадії досудового розслідування є його закінчення, під час якого приймаються підсумкові для всієї стадії процесуальні рішення, які передбачені в ч. 2 ст. 283 КПК України. Саме тому можна виділити в залежності від мети спростування підозри (первинного обвинувачення): 1) спростування, яке спрямоване на прийняття проміжного процесуального рішення; 2) спростування, яке спрямоване на прийняття підсумкового процесуального рішення. Таким чином, діяльність сторони захисту може бути спрямована на прийняття стороною обвинувачення тих підсумкових процесуальних рішень, якими спростовується підозра (первинне обвинувачення). В окремих випадках прийняття підсумкових процесуальних рішень на стадії досудового розслідування залежить саме від волевиявлення підозрюваного. Зокрема, підозрюваному, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено суть підозри, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави.

Крім цього, на нашу думку, при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу чи заходів забезпечення кримінального провадження у сторони захисту є можливість спростовувати доказами обґрунтовану підозру (первинне обвинувачення) у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які передбачені ч. 1 ст. 177 КПК.

Важливе значення для спростування підозри (первинного обвинувачення) відіграє інституційний механізм такого спростування, а саме існування учасників процесу, які здійснюють захист самого підозрюваного. Правова доктрина виділяє в структурі засади забезпечення права на захист такі інституційні скла-

дові: особистий захист, професійний захист (право користуватись допомогою захисника) та офіційний захист (обов'язок роз'яснення та забезпечення права на кваліфіковану правову допомогу обраного чи призначеного захисника). В юридичній літературі звертається окрема увага на інституційний механізм спростування підозри (первинного обвинувачення) [5, с. 92]. Порухення процесуальних прав захисника одночасно тягне за собою порушення права на захист самого підозрюваного, якому останній повинен надавати кваліфіковану юридичну допомогу. Саме участь захисника на стадії досудового розслідування є ефективним способом забезпечення підозрюваному права на захист, оскільки підозрюваний не в змозі самостійно в повному обсязі реалізувати свої процесуальні права щодо спростування підозри (первинного обвинувачення).

Для з'ясування можливості спростування підозри (первинного обвинувачення) у досудовому провадженні важливим є момент виникнення функції обвинувачення, яка зумовлює появу у кримінальному провадженні функції захисту. На нашу думку, моментом виникнення функції захисту, за загальним правилом, є повідомлення особі про підозру. Юридичні та фактичні підстави для повідомлення особі про підозру передбачені ч. 1 ст. 276 КПК. З моменту набуття особою статусу підозрюваного забезпечується участь захисника, тобто починає реалізовуватись функція захисту, яка не може існувати без функції обвинувачення і яка спрямована на спростування підозри. Саме функція обвинувачення зумовлює появу функції захисту.

Підозра – це думка про чию-небудь причетність до чогось негативного, сумнів у чийй-небудь порядності, чесності, відданості тощо. Підозрювати (підозрівати) – допускати причетність кого-небудь до чогось негативного, сумніватися у порядності, чесності, відданості тощо [6, с. 960]. Таким чином, підозра – це процесуальне рішення прокурора,

слідчого (за погодженням з прокурором), яке ґрунтується на зібраних доказах під час досудового розслідування, та у якому формується припущення про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення з повідомленням про це такій особі та з роз'ясненням її прав і обов'язків.

Безпідставне зволікання з винесенням стороною обвинувачення письмового повідомлення про підозру при наявності для цього підстав приводить до порушення права на захист підозрюваного. В такому разі сторона захисту фактично позбавляється можливості здійснити захист від підозри та не функціонує закладений законодавцем механізм реалізації права на захист підозрюваного. Особливо це яскраво проявляється в тому випадку, коли після повідомлення про підозру одразу прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє передбачених ч. 1 ст. 290 КПК України осіб про завершення досудового розслідування та надає доступ до матеріалів досудового розслідування.

Спростування підозри (первинного обвинувачення) під час досудового розслідування може здійснюватися шляхом доведення наявності реабілітуючих підстав, що має мати наслідком закриття кримінального провадження. В таких випадках слід вести мову про спростування підозри (первинного обвинувачення) шляхом надання стороні обвинувачення доказів, які є підставою для закриття кримінального провадження. Сюди відносять докази, які вказують на відсутність події кримінального правопорушення; відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати (ч. 1 ст. 284 КПК).

Загальновідомим є те, що основним змістом кримінального провадження є доказування, яке здійснюється сторонами, що повинні мати рівні можливості щодо збирання та подання до суду речей, документів та інших доказів, кло-

потань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК. Змістом діяльності захисника, яка спрямована на спростування первинного обвинувачення, є збирання та подання доказів. Однак, сторона захисту у кримінальному провадженні не наділена владними повноваженнями щодо отримання доказів, а в окремих випадках участь сторони захисту у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій недостатньо регламентована законодавцем [7, с. 6]. На відміну від сторони обвинувачення, яка має значні можливості щодо збирання доказів [8, с. 6], сторона захисту такими правами наділена в обмеженому виді. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК сторона захисту в собі захисника за допомогою адвокатського запиту може отримати лише копії документів, що унеможлиблює отримання ним їх оригіналів. В той же час у судовому провадженні від сторони захисту вимагають подання саме оригіналу, а не копії документу. У випадку відсутності добровільності видачі речей і документів, сторона захисту має право звернутись до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. У випадку відмови особи надати доступ до речі чи документа, який передбачений в ухвалі суду, сторона захисту може звернутись до слідчого судді з клопотанням на проведення обшуку з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів. В такому випадку слідчий суддя доручає забезпечення його проведення слідчому, прокурору або органу Національної поліції за місцем проведення цих дій. Така ускладнена процедура та значні часові рамки може привести до втрати чи знищення таких доказів.

Для спростування підозри чи первинного обвинувачення сторона захисту не може самостійно проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, а наділена тільки правом ініціювання їх проведення шляхом звернення з відповідним клопотанням до слідчого чи прокурора. Зазначене клопотання

сторони захисту про ініціювання проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту його подання і задовольнити його за наявності відповідних для цього підстав (ч. 1 ст. 220 КПК). У випадку порушення строку розгляду слідчим, прокурором клопотання сторони захисту, остання вправі подати скаргу на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невиконанні обов'язку з розгляду клопотання у триденний строк. І тільки після такого оскарження сторона захисту може скористатись правом на подачу скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невчиненні ініційованих слідчих (розшукових) дій (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК). Зазначене має наслідком затягування з проведенням таких слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, що позбавляє сторону захисту в отримання доказів, які можуть бути використані для спростування підозри (первинного обвинувачення).

Спростування первинного обвинувачення під час досудового розслідування також можливе шляхом участі сторони захисту у проведенні слідчих (розшуко-

вих) дій, під час проведення яких заявляються відповідні клопотання. Особливо слід виділити процесуальну можливість участі сторони захисту в проведенні допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні. Відповідно до ч. 1 ст. 225 КПК, у виняткових випадках сторона захисту має право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит свідка чи потерпілого здійснюється у судовому засіданні в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду з можливим проведенням саме перехресного допиту.

Підсумовуючи викладене, вважаємо, під час досудового розслідування сторона захисту наділена обмеженими процесуальними можливостями спростування підозри (первинного обвинувачення). Значно більшим обсягом процесуальних можливостей щодо спростування обвинувачення наділена сторона захисту під час судового провадження, що зумовлено втіленням засади змагальності у цій стадії процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Реформування кримінальної юстиції в Україні: погляди учасників кримінального процесу / Результати всеукраїнського опитування адвокатів, суддів, слідчих та прокурорів. – К, 2015. – 107 с.
2. Гловук І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія / І. В. Гловук. – Одеса: Юридична література, 2015. – 712 с.
3. Попелюшко В. О. Функція захисту у кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: Монографія / В. О. Попелюшко. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. – 634 с.
4. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник / Л. М. Лобойко. – К.: Істина, 2014. – 432 с.
5. Маслюк О. В. Спростування підозри (обвинувачення) як одна із форм реалізації функції захисту / О. В. Маслюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 2. – Том 3. – С. 90–94.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. Та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
7. Аленін Ю. П. Участь захисника при проведенні слідчих (розшукових) дій: проблемні питання / Ю. П. Аленін // Адвокатура: минуле та сучасність: матеріали V Міжнар. наук. конф. (14 листоп. 2015 р., м. Одеса) / уклад.: І. В. Гловук, О. В. Малахова, Л. Ю. Чекмарьова; відп. за вип. М. М. Стоянов. – Одеса: Юридична література, 2015. – 348 с.
8. Гринюк В. Отримання доказів стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні: деякі проблемні питання / В. Гринюк // Право України. – 2015. – № 1. – С. 143–151.

Grynuk V. Refutation of the defense suspicions (primary charge) during the pre-trial investigation.

Relevant questions of applying of current legislation in aspects of implementation of disproving the suspicion (primary charge) by the defense during the pre-trial investigation were analyzed in this article. In this paper conception of such terms as «defense», «function of defense», methods of the implementation of the function of defense were described. One of the forms of implementation of the function of defense in a criminal case – disproving (primary charge) was analyzed. The author made his own classification of methods of the disproving of suspicion (primary charge) during the pre-trial investigation. Completed and partly completed forms of suspicion (primary charge) by the amount of disproving are determined. Depending on an objective of the disproving of the suspicion (primary charge) these methods were determined: 1) disproving, which refers to acceptance of intermediate procedural decision; 2) disproving, which refers to acceptance of the resulting procedural decision during the pre-trial investigation.

It is noted that the initial rebuttal prosecution during the preliminary investigation as possible through the participation of the defense in the conduct of investigation (search) action, during which declared the relevant application.

In the article concluded that function of the attorney, which refers to disproving of the suspicion (primary charge), is impossible without collection and presentation of evidences during pre-trial investigation. Author pointed out the actual inequality of procedural possibilities of the defense and prosecution in form of getting evidences about the completed and partly completed disproving of the suspicion (primary charge), rehabilitation of innocent and extenuation of amenability of guilty.

Key words: suspicion; charge; prosecution; defense; proving; disproving of a suspicion (primary charge).

Стаття надійшла до редакції журналу 14.09.2015 р.